

ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ БОЗОРИ ҲОЛАТИ БАҲОЛАШ ВА АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ОШИРИШ

Маматкулов Тўхта Даминович

Термиз давлат университети Рақамли иқтисодиёт, бизнес бошқаруви ва эконометрика кафедраси катта ўқитувчиси.

tuxta_mamatkulov@mail.ru

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 6 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss6/a17	Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари бўйича меҳнат бозорининг ҳақиқий ҳолати фраучи индекси орқали баҳоланган. Фраучи индекси меҳнат бозорининг белгиларидан бири бўлиб, шу асосида республика ҳудудлари меҳнат бозори ҳолати бўйича гуруҳларга ажратилиб таҳлил қилинган. Шунингдек, меҳнат бозори ҳолатини яхшилаш ва аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича илмий асосланган таклифлар ишлаб чиқилган.
KEYWORDS	Меҳнат бозори, фраучи индекси, аҳоли бандлиги, ишсизлар, бандлар, вақантлар, резюмелар.

Кириш (Introduction/Введение).

Бугунги таҳликали шароитда дунёнинг қўллаб-қувватлаш, уларнинг иш билан бандлигини таъминлаш ва турмуш даражасини яхшилаш долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Албатта дунё аҳолиси жумладан, мамлакатимизда аҳолининг юқори ўсиш суръати унинг турмуш тарзига таъсир кўрсатади. Чунки, ҳар қандай давлатда биргина иқтисодий ривожланишнинг ўзи аҳоли турмуш тарзини яхшилашга етарли эмас. Масалан, аҳолини қўлай жойлаштириш, экологик тоза озиқ-овқат билан ҳамда ижтимоий ва тиббий хизматлар тўлиқ камровини таъминлаш кабилар шулар жумласидан.

Шу боисдан ҳам глобал, минтақавий ва миллий миқёсда аҳоли сони тенденцияларини баҳолаш, демографик маълумотлар тўплаш ва қайта ишлаш ҳамда таҳлил қилиш асосида асосий демографик истиқболларни белгилаш бутунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literature review/Литературный обзор).

Маълумки, демографик маълумотларни тўплашда келажакдаги тадқиқотлар учун асос яратади. Инклюзив демографик маълумотларни тўплаш нафақат инклюзив омилар, балки, ушбу омиларни қандай бошқариш масаласи ҳам муҳимдир [1].

Бундай интеграция муайян ижтимоий-иқтисодий омилар ва турмуш тарзига тааллуқли чора-тадбирларни илгари суришга ҳисса қўшиши мумкин ва метаболизмни ўзгартиришга ҳамд ушбу муҳим тадқиқот усулидан барқарорлиқни ривожлантириш воситаси сифатида фойдаланишга ёрдам бериши мумкин [2].

К.А.Натан ва D.Mayer-Foulkes фикрича, юқори даражада даромад ва инсон тараққиёти – паст туғилиш ўртасида бевосита боғлиқлик мавжуд. Бу мутаносибликнинг ижобий томонлари 1980-2007 йилларда кузатишга [3].

Шу боис, ахборот максимал даражада ҳаққоний ҳамда меҳнат бозорига тадқиқотлар ўтказиш учун етарлича тўлиқ бўлиши, унда содир бўлаётган жараёнларни жамланган ҳолда акс эттириши, у нафақат ишчи кучи бозорининг аҳолини таърифлаши, балки тадқиқ

этилатган жараёнларни прогноزلаш учун замин бўлиб, меҳнат бозори соҳасидаги аҳолини янада яхшилашга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида содир бўладиган ўзгаришларни мустаҳкамлаши лозим [4]. Бунда асосан давлат бош ислотчи сифатида иш билан банд қилиш фаолиятини истиқболлаштириш ва меҳнат бозори инфратузилмасини самарали ривожланишини белгилаш ҳамда унинг аниқ параметрларини ишлаб чиқиши лозим бўлади [5]. Жаҳон тажрибаси ҳам ҳар қандай давлат ижтимоий сиёсатни амалга оширишда аҳолининг самарали бандлигини таъминлаш муҳим ўрин тутди [6].

Нуно Ёе ва бошқаларнинг фикрича эса барқарор ривожланиш таъминлаши иқтисодий, ижтимоий ва экологик жиҳатларни қамраб олади. Яъни, иқтисодий тизимлар ва ижтимоий тузилмалар ривожланиши ижобий демографик ўзгаришларга олиб келади [7]. Ўз навбатида демографик жараёнлар меҳнат бозорининг ривожланишига катта таъсир кўрсатиб, асосан, ишчи кучи тақлифининг миқдор ва таркиб жиҳатдан шаклланишида намоён бўлади [8]. Шунингдек, меҳнат бозорининг ўзига ҳос хусусиятларидан бири бу иш ҳақининг ўсиш суръати ҳисобланади, у меҳнат бозорига ижобий ўзгаришларнинг юзага келишига асос бўлиши мумкин [9].

Демак, иқтисодий ўсишга эришиш ва унинг барқарорлигини таъминлаш учун аҳоли турмуш даражасини яхшилаш муҳим омил ҳисобланади. Ўз навбатида яхши турмуш даражасига эга бўлган аҳолида тараққиётга интилиш юқори бўлади.

Тадқиқот методологияси (Methods/Методы).

Ушбу тадқиқотда жадвал, қиёсий таҳлил, график тасвирлаш, эксперт баҳолаш, мантиқий фиклаш, аналитик таққослаш, динамик қаторлар, иқтисодий-математик усуллар, эконометрик моделлар, усуллар кенг қўлланилган. Шунингдек, мазкур мавзуга оид хорижий ва маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари таҳлил қилинган. Таҳлилларда ҳалқаро ва маҳаллий расмий статистик маълумотлардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results/Анализ и результаты). Меҳнат бозорини ташкил этиш ва ривожлантириш орқали аҳоли бандлиги ҳамда унинг ҳаёти фаровонлигининг доимий

яхшиланишини таъминлаш, турли қатламларнинг таълим, маданият, касб малакаси, даромадлари жиҳатидан кескин тафовутларига барҳам бериш, инсонларга муносиб турмуш шароитларини яратиш ҳисобланади [10]. Шунингдек, фаол меҳнат бозори сиёсати - соҳадаги ислохотларнинг мазмун-моҳияти, аввало, ушбу ўзгаришлар марказида турган инсон, унинг шахси ва камолотига қаратилган.

Ишсизлик ва бандлик даражасини таҳлил қилиб, шунинг тахмин қилиш мумкинки, ҳозирги вақтда Ўзбекистонда тўлиқ бандлик ҳолати мавжуд бўлиб, бунда ишсизлик ишчи кучига бўлган талабнинг ўзгариши билан боғлиқ эмас, балки меҳнат бозоридаги номуқамаллик туфайли юзага келади (иш ўринларини ўзгартириш харажатлари, бўш иш ўринлари тўғрисидаги тўлиқ маълумотлар ва бошқалар) [11].

Жаҳон амалиётида меҳнат бозорининг ҳақиқий ҳолати фразуи индекси орқали баҳоланади. Фразуи индекси меҳнат бозорининг белгиларидан бири бўлиб, иш ўринлари сонининг ишлаш учун мурожаат қилганлар (резюме)лар) сонига нисбати билан ифодаланади.

Фразуи индекси қанчалик юқори бўлса, меҳнат бозоридаги вазият шунчалик “соғлом” бўлиб, иш топиш осон бўлади. Яъни, кўпроқ бўш иш ўринлари ва камроқ рақобат кузатилади.

Индекс қанчалик паст бўлса, меҳнат бозоридаги вазият шунчалик ёмонлашади, яъни, мавжуд иш жойлари камроқ ва иш топмоқчи бўлганлар кўпроқ бўлади.

Фразуи индексини бутун мамлакат учун эмас, балки муайян ҳудудлардаги муайян касблар бўйича фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Одатда фразуи индекси бир касбни бошқа касб билан таққослашда қўлланилади. Бундай таққослаш муайян касбга бўлган ҳақиқий талаб даражасини кўрсатади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, республика ҳудудлари бўйича меҳнат бозорининг ҳақиқий ҳолати фразуи индекси орқали баҳоланди (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари бўйича меҳнат бозорининг асосий кўрсаткичлари, минг киши

Ҳудуд	Ўртача доимий аҳоли сони	Жами меҳнат ресурслари	Ишга жойлаштиришга муҳтож шахслар	Резюме	Бўш иш ўринлари сони	Фразуи индекси
Ўзбекистон Республикаси	36024,9	19517,5	1332,7	1292,7	787,3	0,6
Қорақалпоғистон Республикаси	1976,2	1067,6	71,9	69,7	31,2	0,4
Андижон	3322,7	1780,8	130,5	126,6	88,6	0,7
Бухоро	2009,7	1074,7	75,8	73,5	56,0	0,7
Жиззах	1475,5	791,0	56,3	54,6	15,9	0,3
Қашқадарё	3482,3	1813,4	124,2	120,5	57,9	0,5
Навоий	1055,5	570,6	35,7	34,6	21,7	0,6
Наманган	2997,5	1588,3	107,9	104,7	81,7	0,8
Самарқанд	4118,2	2164,8	152,5	147,9	119,6	0,8
Сурхондарё	2806,5	1465,4	103,6	100,5	59,1	0,6
Сирдарё	896,6	487,4	34,5	33,5	7,9	0,2
Тошкент	2993,4	1619,2	116,9	113,4	37,1	0,3
Фарғона	3976,3	2097,8	153,9	149,3	78,5	0,5
Хоразм	1958,1	1050,9	73,7	71,5	30,8	0,4
Тошкент ш.	2956,4	1945,6	95,3	92,4	84,9	0,9

Манба: Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги маълумотлари.

Таҳлилларга кўра, 2022 йил бўйича республикада ўртача доимий аҳоли сони 36 млн.дан ортиқ бўлиб, меҳнат ресурслари қарийб 19,6 млн. нафарни ташкил этади, ишга жойлаштиришга муҳтожлар сони 1,3 млн. нафарни ташкил этади. Шундан ишлаш учун мурожаат қилганлар (резюме)лар) сони қарийб 1,3 млн. нафарни ва бўш иш ўринлари сони 0,8 мингтани ташкил этади.

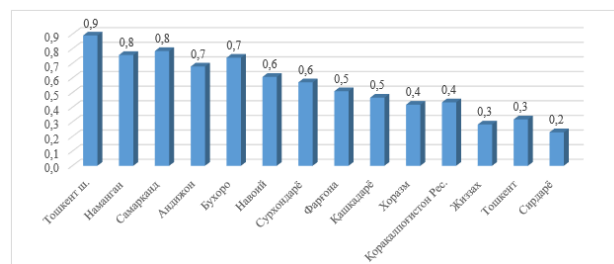
Ҳисоб-китобларга кўра, республика меҳнат бозори бўйича фразуи индекси 0,6 га тенг. Яъни, мамлакатда ҳар 2 нафар ишлаш учун мурожаат қилганлар (резюме)лар)га 1 та бўш иш ўринлари тўғри келади.

Хулоса ўрнида айтиш лозимки, меҳнат бозорининг ҳақиқий ҳолати фразуи индекси бўйича салбий баҳоланди. Бошқача айтганда мавжуд бўш иш жойлари кам ва иш излаб мурожаат қилганлар сони кўпдир.

Аммо, республика ҳудудлари меҳнат бозорлари бўйича фразуи индексининг вариацион кенглиги 0,8 га тенг бўлиб, = 0,2 ва = 0,9 га тенг. Жумладан, фразуи индекси 0,7 дан юқори бўлган ҳудудларга Тошкент шаҳри (0,9), Наманган (0,8), Самарқанд (0,8), Андижон (0,7) ва Бухоро (0,7) вилоятлари тўғри келган бўлса, паст кўрсаткичга эга ҳудудларга Қорақалпоғистон Республикаси (0,4), Хоразм (0,4), Жиззах (0,3), Тошкент (0,3) ва Сирдарё (0,2) вилоятлари ҳиссасига тўғри келмоқда (1-расм).

Республика ҳудудлари меҳнат бозорлари бўйича фразуи индексининг вариацион кенглигидан келиб чиқиб, ҳудудларни меҳнат бозорларининг ҳолати бўйича шартли равишда уч гуруҳга бўлиб мумкин. Хусусан:

1-гуруҳ. Меҳнат бозори ҳолати яхши, яъни ҳар 1 нафар ишлаш

1-расм. Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари меҳнат бозорлари бўйича фразуи индекси (2022 йил бўйича)

Манба: Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

учун мурожаат қилган (резюме)га 1 та бўш иш ўринлари тўғри келади;

2-гуруҳ. Меҳнат бозори ҳолати ўртача, яъни ҳар 2 нафар ишлаш учун мурожаат қилганлар (резюме)лар)га 1 та бўш иш ўринлари тўғри келади;

3-гуруҳ. Меҳнат бозори ҳолати ёмон, яъни ҳар 3-10 нафар ишлаш учун мурожаат қилганлар (резюме)лар)га 1 та бўш иш ўринлари тўғри келади.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ҳудудларининг меҳнат бозори ҳолати бўйича гуруҳланиши¹

Биринчи гуруҳ (меҳнат бозори ҳолати яхши)	Иккинчи гуруҳ (меҳнат бозори ҳолати ўртача)	Учинчи гуруҳ (меҳнат бозори ҳолати ёмон)
Тошкент шаҳри, Наманган, Самарқанд, Андижон ва Бухоро вилоятлари	Қорақалпоғистон Республикаси, Навоий, Сурхондарё, Фарғона, Қашқадарё ва Хоразм вилоятлари	Жиззах, Тошкент ва Сирдарё вилоятлари

Манба: Муаллиф ҳисоб-китоблари асосида тузилган.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, республика ҳудудлари меҳнат бозорларидаги ҳолат бўйича шартли равишда биринчи гуруҳга Тошкент шаҳри, Наманган, Самарқанд, Андижон ва Бухоро вилоятларини, иккинчи гуруҳга – Қорақалпоғистон Республикаси, Навоий, Сурхондарё, Фарғона, Қашқадарё ва Хоразм вилоятларини, учинчи гуруҳга – Жиззах, Тошкент ва Сирдарё вилоятларини қиритиш мумкин.

Хулоса ва таклифлар: Меҳнат бозорини шакллантириш, уни янада ривожлантириш, ишсизликни камайтириш ва аҳоли бандлигини барқарорлаштиришни таъминлашда қуйидаги йўналишларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ бўлади:

1. Демографик ўзгаришларга паралел равишда иш ўринларини яратиш, аynикса ўрта ва ўрта махсус маълумотли аҳоли учун иш ўринларини қўлайтириш лозим;
2. Меҳнат бозорида талаб юқори бўлган анъанавий ва замонавий касбларга қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш лозим;
3. Иш билан бандликнинг ностандарт шакллари тadbик этиш керак;
4. Меҳнат миграциясини давлат томонидан тартибга солишнинг самарали механизмни тadbик этиш керак;
5. Ишсизлик сугуртаси тизимини ташкил этиш механизмни ишлаб чиқиш ва ташкил этиш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, фаол меҳнат бозори сиёсати - соҳадаги ислохотларнинг мазмун-моҳияти, аввало, ушбу ўзгаришлар марказида турган инсон, унинг шахси ва камолотига қаратилган. Шу боис, аҳоли фаровонлигини ошириш, уларнинг ҳаёт тарзини яхшилаш, Президентимиз илгари сурган “Ислохот ислохот учун” деган тамойилни ҳаётга изчил тadbик этиш мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини ҳамда аҳоли бандлигини тўлиқ таъминлаш орқали турмуш даражасини яхшилашга олиб келади.

References:

1. K.Rupinski, S.Berger, B.Klooster, A.Moreno-Koehler, N.Ibrahim, G.Dickie. PCR119 Who We Are Matters: Inclusive Demographic Data Collection in Patient-Centered Outcomes Research // *Value in Health*. Volume 25, Issue 12, Supplement, December 2022, Page S413
2. Meidad Kissinger, Yuval Damari. Household metabolism: Integrating socio-economic characteristics and lifestyles on individual and national scales as a mean for advancing environmental management // *Journal of Environmental Management*. Volume 279, 1 February 2021, 111526
3. Умарова М.А. Ўзбекистон Республикаси меҳнат бозорини статистик прогноллашнинг услубий асослари. -Т.: Инновацион ривожланиш нашриёти. 2019. - 22 б.
4. Hafner K.A., Mayer-Foulkes D. Fertility, economic growth, and human development causal determinants of the developed lifestyle // *Journal of Macroeconomics*. Volume 38, Part A, December 2013, Pages 107-120
5. Арабов Н.У. Меҳнат бозори инфратузилмасини ривожлантириш самарадорлигини оширишнинг стратегик концепцияси // «Иқтисод ва молия / Экономика и финансы» журналы, 2017, 10-сон. 59-65 б.
6. Амирджанова С.С. Анализ рынка труда и занятости населения в Узбекистане // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali, 34 б.
7. Huo Jie and et. Sustainable energy policy, socio-economic development, and ecological footprint: The economic significance of natural resources, population growth, and industrial development // *Utilities Policy*. Volume 81, April 2023, 101490
8. Ибрагимов Л.З. Ўзбекистоннинг бандлик ва меҳнат бозорига демография омилининг таъсирини баҳолашнинг баъзи жиҳатлари // "Science and Education" Scientific Journal July 2021 / Volume 2 Issue 7. 369 б.
9. Бизин С.В. Анализ развития регионального рынка труда и проблемы занятости населения // Журнал: «Экономика труда», Том: 5, Номер: 3, 2018г. С. 745-760
10. Касимов А. А. МЕҲНАТ БОЗОРИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ // *Journal of marketing, business and management*. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 21-28.
11. Кудбиев Ш.Д. Оценка развития рынка труда и занятости Населения // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020 yil, (№ 00050), 29 б.
12. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги сайти. <https://www.stat.uz>
13. Ўзбекистон Республикаси Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги сайти. <https://mehnat.uz..>